

УДК 336.71 (477)

Я.В. Жарій, канд. техн. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

В.В. Куфась, головний економіст відділу банківського нагляду

Управління Національного банку України в Чернігівській області, м. Чернігів, Україна

ВПЛИВ КРЕДИТНОГО ТА ВАЛЮТНОГО РИЗИКІВ НА ЛІКВІДНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Я.В. Жарий, канд. техн. наук

Черниговский государственный технологический университет, г. Чернигов, Украина

В.В. Куфаев, главный экономист отдела банковского надзора

Управление Национального банка Украины в Черниговской области, г. Чернигов, Украина

ВЛИЯНИЕ КРЕДИТНОГО И ВАЛЮТНОГО РИСКОВ НА ЛИКВИДНОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Y.V. Zhariy, Candidate of Technical Sciences

Chernihiv State Technological University, Chernihiv, Ukraine

V.V. Kufaiev, chief economist of the bank oversight

Office of the National Bank of Ukraine in Chernihiv, Chernihiv, Ukraine

THE IMPACT OF CREDIT AND CURRENCY RISKS ON THE LIQUIDITY OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Проаналізовано структуру активів та зобов'язань банківської системи України, досліджено вплив кредитного і валютного ризиків на здатність банків забезпечувати своєчасне виконання грошових зобов'язань. Запропоновані альтернативні підходи до управління ризиком ліквідності банків з урахуванням впливу кредитного і валютного ризиків.

Ключові слова: банківська система, комерційний банк, банківська ліквідність, кредитний ризик, валютний ризик, ризик ліквідності, рефінансування банків.

Проанализирована структура активов и обязательств банковской системы Украины, исследовано влияние кредитного и валютного рисков на способность банков обеспечивать своевременное выполнение денежных обязательств. Предложены альтернативные подходы к управлению риском ликвидности банков с учетом влияния кредитного и валютного рисков.

Ключевые слова: банковская система, коммерческий банк, банковская ликвидность, кредитный риск, валютный риск, риск ликвидности, рефинансирование банков.

The article deals with the structure of assets and liabilities of the banking system of Ukraine, the effect of credit and currency risks on the ability of banks to ensure timely implementation of obligations. Proposed alternative approaches to risk management and complies with the liquid of banks exposure to credit and currency risks.

Key words: banking system, commercial bank, bank liquidity, credit risk, currency risk, liquidity risk, refinancing of banks.

Постановка проблеми. Протягом усієї діяльності банківські установи наражаються на різноманітні за сутністю (економічною, юридичною, моральною тощо) ризики: кредитний, ліквідності, зміни процентної ставки, ринковий, валютний, операційно-технологічний, репутації, юридичний, зловживань, стратегічний тощо. Ступінь впливу кожного з них на здатність банку підтримувати ліквідність на належному рівні, тобто забезпечувати своєчасне виконання грошових зобов'язань, є специфічною для кожного окремо взятого банку і повинно детально аналізуватись його ризик-менеджментом та враховуватись під час прийняття управлінських рішень топ-менеджментом.

На сьогодні найбільший вплив на ліквідність переважної кількості вітчизняних банків мають кредитний і валютний ризики. Прорахунки ризик-менеджерів банків під час аналізу вказаних ризиків можуть призвести до прийняття топ-менеджерами помилкових управлінських рішень під час здійснення нових кредитних та валютних операцій, а банківську установу до недостатності надходжень грошових коштів внаслідок несвоєчасного повернення кредитів. Такі ситуації підвищують ризик того, що банк не зможе розрахуватися у строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю без суттєвих втрат швидко конвертувати фінансові активи у платіжні засоби.

В умовах відносно стабільної економічної ситуації банки не мають суттєвих проблем з ліквідністю (завдяки наявності незнижуваних залишків на поточних рахунках клієнтів та зростання залишків на строкових депозитних рахунках). Кредитори практично не вимагають від банку повернення коштів і, хоча розміщують їх на досить незначний строк (від 1-3 місяців до одного року), після закінчення терміну дії строкових депозитних договорів останні у більшості випадків лонгуються на нові строки. Тобто залишки на поточних і депозитних рахунках (у тому числі в іноземних валютах) є стабільними і практично не знижуються. І така ситуація може зменшувати увагу банків до якості активів, їх збалансованості із зобов'язаннями по строках і валютах.

Однак в умовах фінансових криз (у посткризовий період тощо) недостатньо уважне ставлення ризик- і топ-менеджменту банків до факторів, які збільшують ризик ліквідності, може негативно вплинути на фінансовий стан установи та її здатність своєчасно виконувати зобов'язання перед клієнтами.

Результатом таких недоліків в управлінні ліквідністю окремими банками може, за ефектом «доміно», стати низька ліквідність усієї банківської системи. Тобто вміння банківських менеджерів аналізувати та підтримувати ліквідність банку на належному рівні є завжди актуальним питанням банківської діяльності та одним з важливих чинників спокою на фінансовому ринку.

Не слід забувати й про те, що втрата банками своєї ліквідності може стати причиною банкрутства значної кількості їх клієнтів і посилити недовіру населення до банківської системи країни. Це робить банківську ліквідність багатоаспектною проблемою, і не тільки економічного, але й суспільного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження виконані з використанням власного досвіду, отриманого під час інспектування банків України I та II групи; наукових робіт В.В. Вітлінського, О.В. Дзюблюка, А.О. Єпіфанова, О.А. Кириченка, В.І. Мішенка, А.М. Мороза, Л.О. Примостки, М.І. Савлука, І.В. Сало, В.С. Стельмаха та ін.; нормативно-правових актів Національного банку України; інформації, розміщеної у періодичних виданнях, а саме: «Вісник Національного банку України», «Вісник Української академії банківської справи», «Банківська справа»; даних офіційних сайтів; статистичних бюлетенів тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз досліджень, присвячених питанням управління банківською ліквідністю, свідчить про наявність широкого кола інструментів (методів, підходів, стратегій), використання яких дозволяє банкам підтримувати ліквідність на належному рівні. Але недостатньо уваги приділено питанням впливу на ризик ліквідності інших ризиків (у тому числі кредитного і валютного).

У практичній діяльності ризик-менеджмент окремих банків, оцінюючи можливий негативний вплив ризиків на результати роботи банку, може здійснювати стрес-тестування та розроблення заходів щодо плану дій на випадок виникнення непередбачених обставин з ліквідністю. Проте, як показує досвід останньої фінансової кризи, не всі банки і не завжди приділяють належну увагу об'єктивному оцінюванню ризиків та їх взаємному впливу, оскільки це достатньо багатогранне і складне завдання.

Метою статті є дослідження проблеми забезпечення ліквідності вітчизняної банківської системи в посткризових умовах зі зверненням уваги на причинно-наслідкові зв'язки у сфері банківських ризиків, які бажано враховувати під час управління ліквідністю кожному банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ліквідність відіграє одну з найважливіших ролей у діяльності комерційного банку, оскільки вона означає можливість вчасного та чіткого виконання грошових зобов'язань банку перед своїми клієнтами та контрагентами. Проблеми з ліквідністю можуть досить швидко вплинути на фінансовий

стан і конкурентоспроможність самого банку, призвести до втрати довіри до нього та відтоку клієнтів, і як наслідок, до впливу грошових коштів з рахунків банку.

Банківська ліквідність залежить від багатьох факторів, як внутрішніх (політика банку щодо залучення ресурсів та їх розміщення, стабільність ресурсної бази, якість активів, ступінь збалансованості активів та пасивів, система управління ризиками та ін.), так і зовнішніх (політична та економічна нестабільність країни, недосконалість законодавчої бази, фінансовий стан клієнтів тощо). І тим не менш, успішному банку необхідно підтримувати ліквідність на належному рівні незалежно від впливу будь-яких факторів.

Ліквідність банку – це системне поняття, яке може бути виражено багатьма показниками, що вказують на співвідношення окремих статей балансу, на рівень незбалансованості його активів і пасивів, на дотримання банком нормативних вимог тощо. І хоча в управлінні ліквідністю метод показників має певні недоліки, кількісними показниками (у тому числі прогнозними) необхідно користуватись кожному банку, оскільки вони дозволяють оцінити потреби в ліквідних засобах на певний момент часу.

З позиції банківського менеджменту потреби банку в ліквідних коштах можуть бути розглянуті з двох сторін: попиту та пропозиції [6]. Для більшості вітчизняних банків найбільший попит на ліквідні кошти виникає або через зняття клієнтами грошей зі своїх рахунків, або у зв'язку з надходженням заявок на одержання кредитів від клієнтів, які банк погоджується задовольняти. На зростання попиту на ліквідні кошти впливає й повернення банком запозичених коштів центральному банку або іншим банкам. Сплата податків, операційні витрати та сплата дивідендів акціонерам банку також збільшує попит на кошти, хоча й у менших обсягах.

Джерелами пропозиції ліквідних коштів є надходження грошей на рахунки клієнтів: поточні, карткові, депозитні, кореспондентські та інші. Досить важливим джерелом пропозиції ліквідних коштів є своєчасне погашення клієнтами отриманих кредитів, що надає банкові можливості спрямовувати їх у нові кредити, розміщувати в інші види активів або забезпечувати поточні потреби в ліквідних засобах. До інших джерел пропозиції ліквідних коштів можна віднести ресурси від продажу цінних паперів з портфеля банку, від продажу інших активів, а також кошти, що надходять у вигляді доходів від здійснення банком комісійно-посередницьких та інших послуг.

Іншим джерелом потенційних загроз на поточні потреби в ліквідних засобах є чутливість банків до зміни процентних ставок. Коли на ринку відбувається зростання процентних ставок, власники можуть вилучати свої кошти з банку в пошуках більш дохідних їх розміщень. Клієнти-позичальники можуть призупинити звернення за новими кредитами або прискорити використання кредитних ліній за більш низькими, ніж на ринку, процентними ставками. Крім цього, зміна процентних ставок безпосередньо впливає на вартість ресурсів на грошовому ринку (особливо на міжбанківському) та на вартість активів, продаж яких може знадобитися банку для забезпечення поточних потреб у ліквідних коштах [5].

Очевидно, що в банківській практиці попит на ліквідні засоби та їх пропозиція практично не збігаються ні в часі, ні в обсягах. Банки залучають депозитні ресурси у населення, підприємств та інших кредиторів здебільшого на короткострокових умовах, а розміщують їх в активи на більш тривалі терміни та в інших сумах. Тобто проблема незбалансованості активів та пасивів за строками та сумами існує у банків на постійній основі. Особливо гостро ця проблема впливає на миттєву ліквідність, коли банку необхідно негайно виконувати зобов'язання перед клієнтами – власниками коштів на поточних та карткових рахунках, по вкладах «до запитання» або за міжбанківськими кредитами «овернайт».

Таким чином, банки також повинні на постійній основі аналізувати ліквідність та ефективно управляти нею, щоб бути готовими виконувати свої зобов'язання, особливо

в частині задоволення невідкладних потреб клієнтів, які можуть бути досить значними в окремі періоди часу.

Усі напрацьовані наукою і практикою методи, що використовуються для аналізу та управління ліквідністю, можна охарактеризувати з погляду переваг та недоліків.

Почнемо з методу коефіцієнтів, оскільки кожен з банків, якої б стратегії управління ліквідністю він не дотримувався, користується цим методом. Суть його полягає в розрахунку певних показників (коефіцієнтів), що характеризують ліквідність балансу, стабільність зобов'язань банку і потреби банку в додаткових ліквідних коштах [3; 4; 6]. Більшість коефіцієнтів, до складу яких входять і обов'язкові економічні нормативи, розраховуються як співвідношення між обсягами певних груп активів і відповідних зобов'язань.

Використання цього методу допомагає аналізувати стан ліквідності банку та більш точно оцінювати ризик незбалансованої ліквідності. Тому кожен банк, розробивши власну систему деталізованих показників ліквідності, матиме можливість контролювати поточний стан ліквідності з урахуванням специфіки своєї діяльності. Однак коефіцієнтний метод має серйозні недоліки, оскільки він фіксує показники ліквідності на певний момент часу без урахування структури активів і зобов'язань за строками.

Тому поряд з методом коефіцієнтів використовується структурний метод, що ґрунтується на оцінюванні структури пасивів та активів за строками.

Для оцінювання потреби в ліквідних засобах на певні моменти часу та здійснення поточного контролю за станом ліквідності банк має проаналізувати: структуру та стабільність ресурсної бази; структуру та якість активів; показники розриву ліквідності.

Аналіз структури та стабільності ресурсної бази здійснюється за допомогою поділу всіх зобов'язань банку на групи, основними з яких можуть бути:

а) зобов'язання за «гарячими грошима» – це ресурси, які можуть зникнути з рахунків без попередження і чутливо реагують на зміни відсоткових ставок на ринку. До цієї групи належать, зокрема, міжбанківські кредити з нефіксованим строком погашення, кредити «овернайт» тощо. Для цієї категорії зобов'язань бажано, щоб 80-90 % коштів зберігалось банком у ліквідній формі;

б) мінливі зобов'язання – це кошти, значна частина яких може бути вилучена з банку в будь-який час, але певна сума залишків перебуває на рахунках. Це поточні, карткові та бюджетні рахунки клієнтів, коррахунки інших банків. Для мінливих вкладів і не депозитних зобов'язань у ліквідній формі має зберігатися 25-30 %;

в) стабільні зобов'язання – це джерела коштів, за якими ймовірність дострокового відпливу грошей мінімальна. До цієї групи належать строкові вклади і депозити, міжбанківські депозити, депозитні й ощадні сертифікати, інші джерела коштів не депозитного характеру з фіксованими строками погашення, за операціями РЕПО тощо [5]. Для стабільних джерел зберігати значну частку в ліквідній формі не потрібно (ця частка може бути 10-15 %).

Аналіз структури та якості активів проводиться паралельно з попереднім аналізом і передбачає групування активів за ступенем їх ліквідності, тобто швидкості їх перетворення у грошову форму щонайменш на три групи:

а) абсолютно ліквідні активи – готівкові кошти в касі та залишки на коррахунках в інших банках (міжнародна практика). Для вітчизняних банків при розрахунку цієї групи активів приймають лише касу та залишки на коррахунку в НБУ. Це первинні резерви ліквідних засобів, які не приносять доходів;

б) високоліквідні активи – це активи, які можна швидко реалізувати на ринку і які мають високий рівень оборотності. У загальному випадку до їх складу включаються державні цінні папери, банківські акцепти, векселі та цінні папери першокласних емітентів. Це вторинні резерви ліквідних засобів, які приносять банку певний дохід;

в) ліквідні активи – це такі, які можуть бути перетворені в грошову форму протягом певного періоду часу (наприклад, 30 днів). До цієї групи відносять платежі на користь банку з термінами виконання в зазначений період, такі як кредити, в тому числі й міжбанківські, строкові депозити банку тощо. До складу ліквідних активів включають також інші цінні папери (крім високоліквідних), які обертаються на ринку.

Після структуризації пасивів і активів здійснюється аналіз розриву ліквідності – показника, який характеризує стан ліквідної позиції банку. Розрив ліквідності (GAR) розраховується як різниця між наявними ліквідними коштами і сумою ліквідних коштів, необхідних банку в певний момент часу. Якщо наявні ліквідні засоби за обсягом перевищують потребу в них ($GAR > 0$), то існує додатний розрив ліквідності, тобто надлишок, який не приносить банкові доходу і його необхідно вкласти в дохідні активи. Коли потреба в ліквідних засобах за обсягом перевищує їх наявність, то банк має дефіцит ліквідності ($GAR < 0$) і перед ним постає завдання пошуку найдешевших і найдоступніших джерел поповнення ліквідних коштів.

Методика аналізу розривів ліквідності може бути спрощеною або ускладненою, однак обов'язково має містити такі складові: визначення планового періоду для оцінювання потреби в ліквідних засобах; поділ планового періоду на інтервали згідно зі строками виконання активів та зобов'язань банку; групування активів і пасивів банку за часовими інтервалами; прогнозування майбутніх обсягів активних та пасивних операцій банку у межах обраного інтервалу; обчислення розриву ліквідності (фактичного та прогнозованого) у кожному із зафіксованих інтервалів; обчислення сукупного (кумулятивного) розриву ліквідності протягом планового періоду; складання плану дій у разі виникнення дефіциту або надлишку ліквідності для вчасного прийняти коректних та обґрунтованих управлінських рішень.

Як правило, аналіз розриву ліквідності проводиться з використанням табличного методу, коли по горизонталі групуються активи і пасиви банку за строками, а по вертикалі – за структурою (залежно від необхідного рівня деталізації інформації). Сучасний розвиток банківських інформаційних технологій дає змогу досягти будь-якого рівня деталізації, але найдокладнішу деталізацію бажано робити для найближчих часових інтервалів. У віддалені строки можна обмежитися загальними даними, оскільки ймовірність прогнозних очікувань у ці періоди часу досить низька.

Наведені (базові) підходи до управління ризиком ліквідності передбачають обов'язкове використання традиційних методів оперативного управління поточними ресурсами банку: постійний (у режимі «он-лайн») моніторинг вхідних і вихідних фінансових потоків клієнтів та стану коррахунків банку; виявлення дефіциту коштів і швидке залучення їх на міжбанківському ринку; послідовне заміщення «коротких» ресурсів, що розміщені у строкові активи, новими поточними пасивами, у тому числі за рахунок міжбанківських позик; мінімізація залежності банку від нестабільних та випадкових джерел пасивів, що мають тенденцію до стрімкого виходу з банку, і т. ін.

Однак, управляючи ризиком ліквідності, бажано використовувати більш складні методи, які можуть дозволити банку мати ресурсні переваги на ринку. Для цього стає дуже актуальним володіння методами незбалансованого управління поточними ресурсами через трансформацію «коротких» і дешевих грошей у «довгі» та більш дохідні.

Особливої уваги заслуговують трансформаційні методи, що базуються на використанні постійного, незнижуваного залишку поточних коштів для формування банком строкових активів різної терміновості [2]. За допомогою методів математичного моделювання можна швидко встановити, що залишки коштів на поточних рахунках клієнтів нормально функціонуючого банку мають досить високий рівень стабільності і значна їх сума не зменшується нижче деякого рівня протягом тривалого періоду часу. Це озна-

чає, що банк може віднести таку частину поточних коштів до строкових кредитних ресурсів і дозволити собі інвестувати їх у середньо- та довгострокові активи без загрози для своєї ліквідності. Крім цього, з'являється можливість суттєво підвищити фінансові результати банку завдяки значному збільшенню процентної маржі під час розміщення найдешевших ресурсів у «довгі» та більш дохідні активи. На жаль, у практичній діяльності ці методи майже не використовуються, оскільки вважаються складними і такими, що потребують спеціальних знань та навичок від працівників банку.

Якщо розглянути стан ліквідності вітчизняних банків за останні посткризові роки, то стає очевидним, що управління банківською ліквідністю в Україні ще потребує вдосконалення. Так, відповідно до офіційних даних НБУ [1], показники ліквідності банківської системи перевищують нормативні вимоги майже вдвічі (табл. 1).

Зайву ліквідність можна вважати позитивним явищем, оскільки така ліквідна позиція не приведе до порушення нормативних вимог регулятора, штрафних санкцій і до втрати банком клієнтів та депозитів. Однак надмірна ліквідність породжує дилему «ліквідність – прибутковість», адже найбільш ліквідні активи не генерують доходів. Якщо фактична ліквідність значно перевищує необхідний рівень або встановлені нормативи, то банк не повністю використовує можливості для отримання прибутку, що не лише негативно оцінюється акціонерами, але й знижує конкурентоспроможність установи.

Таблиця 1

Стан ліквідності банківської системи України, %

Норматив		01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	64,45	58,80	58,48	69,26
H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	72,90	77,33	70,53	79,09
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60%)	35,88	91,19	94,73	90,28

Варто зазначити, що подібний стан ліквідності є вкрай шкідливим не лише для самих банків, а й для національної економіки. Зайва ліквідність досягається значним нагромадженням вільних коштів на банківських рахунках, що є ознакою вилучення грошей з економічної системи зі створенням на ринку дефіциту кредитних ресурсів. Як наслідок, клієнти банків лишаються зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності, можуть мати проблеми з поверненням раніше отриманих кредитів та потрапити у скрутне фінансове становище.

У зв'язку з цим постає питання, чому менеджерам сучасних банків не вдається оптимізувати процес управління ліквідністю? Скоріш за все тому, що ризик ліквідності є багатоаспектним, оскільки на нього впливають майже всі банківські ризики (особливо кредитний, валютний, відсотковий), і врахувати цей вплив непросто.

Щодо кредитного ризику, то він виникає кожного разу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція – на балансі чи поза балансом [7]. Очевидно, що якість активів, особливо кредитного портфеля банку, не може не впливати на стан банківської ліквідності. Кредити, які вчасно не повертаються і вимагають реструктуризації, погіршують ліквідну позицію банку. Якщо питома вага нестандартних кредитів (прострочених, пролонгованих, безнадійних) досить значна, то під час визначення потреби в ліквідних засобах необхідно брати до уваги не лише строки повернення коштів, але й імовірність таких надходжень.

Офіційна статистика НБУ [1] дозволяє зробити висновок, що на сьогодні основною проблемою вітчизняних банків залишається висока частка проблемних кредитів у кредитному портфелі банківської системи України, який, у свою чергу, має дуже високу питому вагу в її активах (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика кредитного портфеля банківської системи України

Показник	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.09.2013
Активи	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 212 228
Кредитний портфель (КП), млн грн.	747 348	755 030	825 320	815 327	844 552
Питома вага КП в активах, %	84,9	80,1	78,3	72,3	69,7
Прострочена заборгованість за кредитами, млн грн.	69 935	84 851	79 292	72 520	75 282
Частка простроченої заборгованості в КП, %	9,3	11,2	9,6	8,9	8,9

І хоча банки досить активно працюють, використовуючи всі розумні альтернативи повернення кредитів (реалізація права на заставу по кредиту, передача проблемних кредитів в управління колекторським компаніям, продаж токсичних активів не пов'язаним фінансовим компаніям на умовах факторингу та ін.), поліпшити структуру кредитних портфелів нелегко, і це вимагає часу та зусиль.

Якщо розглядати цей процес з погляду ліквідності, то стає зрозумілим, що на поточний момент такий нелегкий «вантаж» банки мають нести на собі здебільшого через надлишкову ліквідність.

Але для того, щоб у майбутньому не допустити подібного «результату» кредитної діяльності, навіть у кризові періоди, бажано більш глибоко розглянути причини такого різкого зростання проблемності кредитного портфеля банківської системи.

Ключовою проблемою, на думку авторів, є вплив валютного ризику на стан кредитного портфеля, оскільки наслідком економічної кризи 2007-2008 років у нашій країні стало різке (більш ніж у 1,6 разів) зростання курсу долара США, до якого офіційно прив'язаний курс національної валюти.

Оскільки валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу банку, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали [7], нарощувати кредитний портфель такими темпами, як це було зроблено в Україні було недоцільно. За два роки (2007-2008 рр.) вітчизняній банківській системі вдалося наростити кредитний портфель майже в 3 рази, з 268 294 до 792 244 млн грн (і особливо за рахунок надання валютних кредитів).

Такий підхід до кредитної діяльності досить швидко проявив себе. Якщо частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі вітчизняної банківської системи станом на 01.01.2008 р. становила всього 1,3 %, то на 01.01.2009 р. вона вже була 2,3 %, а на 01.01.2010 р. – 9,3 %.

Валютний ризик є ризиком інтегрального характеру, який слід розглядати як:

- ризик трансакції, коли несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій банків. Оскільки він, як правило, впливає з операцій маркетмейкерства, дилінгу та прийняття позицій в іноземних валютах, цей ризик тісно пов'язаний з ринковим ризиком;

- трансляційний ризик пов'язаний з перерахунком однієї валюти в іншу (величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у національну валюту);

- економічний валютний ризик – полягає в змінах конкурентоспроможності банку або його структур, що входять у консолідовану групу і працюють на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Тому банкам, здійснюючи кредитну діяльність, слід урахувати такий інтегральний вплив інших ризиків (особливо валютного) на якість кредитного портфеля, який має високу питому вагу в активах банківської системи (значно вищу у порівнянні зі сві-

товими стандартами). При цьому для забезпечення на належному рівні своєї ліквідності банки, надаючи валютні кредити, мають на постійній основі стежити за:

- збалансованістю активів та зобов'язань і за валютами, і за строками;
- наявністю у позичальників валютних кредитів джерел надходження валюти (оскільки в нашій країні близько 90 % фізичних осіб та майже половина юридичних осіб, що отримали банківські кредити в іноземних валютах, не мають офіційних джерел надходження валюти).

Щоб оцінити рівень незбалансованості активів та зобов'язань банківської системи України за валютами, розглянемо у зведеному вигляді структуру активів і зобов'язань банків в іноземних валютах [1] (табл. 3, 4).

Таблиця 3

Активи банківської системи України в іноземних валютах (еквівалент), млн грн

Станом на	Активи в іноземних валютах	У тому числі			
		кошти в інших банках	кредити юридичним особам	кредити фізичним особам	інші активи
01.01.2010	424 202 754	23 354 741	207 685 161	170 420 584	22 742 268
01.01.2011	396 011 222	22 741 403	209 868 255	143 106 963	20 294 601
01.01.2012	416 980 033	32 982 069	218 720 275	113 473 794	51 803 895
01.01.2013	450 863 051	17 142 664	204 904 990	53 098 696	175 716 701
01.07.2013	473 707 047	17 158 400	219 461 528	47 463 049	189 624 070

Таблиця 4

Зобов'язання банківської системи України в іноземних валютах (еквівалент), млн грн

Станом на	Зобов'язання в іноземних валютах	У тому числі				
		кошти інших банків	кошти юридичних осіб	кошти фізичних осіб	боргові ЦП, емітовані банками	інші зобов'язання
01.01.2010	452 570 444	172 237 128	85 500 495	137 138 524	8 804 475	48 889 822
01.01.2011	446 788 303	155 032 503	88 351 400	157 439 557	6 347 174	39 617 669
01.01.2012	479 184 439	147 296 959	116 636 883	177 130 321	468 633	37 651 643
01.01.2013	500 057 438	115 104 700	128 805 061	211 241 386	425 645	44 480 646
01.07.2013	506 931 323	99 610 225	85 794 003	187 341 488	263 585	133 922 021

Навіть спрощений порівняльний аналіз наведених статистичних даних дозволяє зробити висновки, що протягом розглядуваного періоду банки України мають активів в іноземних валютах менше, ніж зобов'язань, тобто значні суми зобов'язань в іноземних валютах не «покриті» активами в іноземних валютах (у гривневому еквіваленті – від 40 до 60 млрд грн).

Деталізувати за строками кожен зі статей валютних активів і зобов'язань банків на підставі лише офіційної звітності неможливо, однак навіть структурні особливості за групами активів і зобов'язань указують на їх незбалансованість.

Наприклад, валютні кошти в інших банках (активи) і кошти інших банків (зобов'язання), які здебільшого мають поточний характер руху по коррахунках, розбалансовані в бік незабезпечення зобов'язань активами (станом на 01.01.2013 р. майже на 98 млрд грн, станом на 01.07.2013 р. – на 81 млрд грн).

До таких незбалансованих груп мають відношення кредити, надані юридичним та фізичним особам (активи), і кошти юридичних та фізичних осіб (зобов'язання). Щодо юридичних осіб, то ліквідна позиція активів і пасивів по цій групі клієнтів є надлишковою, коли валютні активи перевищують валютні зобов'язання. Тобто навіть за наявності проблем з погашенням кредитів позичальниками – юридичними особами, банки мають можливість виконати свої зобов'язання перед юридичними особами – кредиторами. З іншого боку, обсяг такої незбалансованості (станом на 01.07.2013 р. – це майже

134 млрд грн) вказує на те, що банки, кредитують реальні сектори економіки частково за рахунок міжбанківських валютних ресурсів (дуже короткострокових) або коштів населення (які не мають джерел надходження валюти).

По фізичним особам, починаючи з 2012 року, дисбаланс між активами і зобов'язаннями став особливо відчутним, оскільки станом на 01.04.2013 р. дефіцит ліквідності становить майже 140 млрд грн. Це є підтвердженням того, що найбільша частина валютних кредитів, наданих юридичним особам, сформована за рахунок валютних вкладів населення.

Крім цього, слід звернути увагу на реструктуризацію валютного балансу банківської системи в частині активів. За 2012 рік відбулось різке (на 60 млрд грн) зменшення обсягу валютних кредитів, наданих фізичним особам, і ще більш різке зростання (майже на 124 млрд грн) валютних активів, які на балансах банків не відображаються окремими статтями. І хоча частину таких змін можна пояснити (заборона з середини 2009 року валютного кредитування населення, погашення певної частини валютних кредитів, реструктуризація валютних кредитів з переведенням у гривню, оформлення погашення фізичними особами валютних кредитів готівкою через транзитні рахунки), питання щодо суттєвої незбалансованості валютних активів і зобов'язань банківської системи залишаються і повинні бути вирішені.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дослідивши стан і структуру валютного балансу вітчизняної банківської системи, можна відзначити високий ступінь незбалансованості валютних активів і пасивів, що не може не впливати на стан ліквідності банків. Значні обсяги кредитів, наданих позичальникам, у яких відсутні офіційні джерела валютних надходжень і які змушені для своєчасного погашення кредитів купувати багато дорожчі іноземні валюти (у порівнянні з датою отримання кредиту), свідчать про підвищення сукупного кредитного ризику, у тому числі за рахунок впливу валютного ризику. Така ситуація, у разі несприятливого розвитку подій на ринку (валютному тощо), може перекрити реальне джерело виконання зобов'язань перед основним кредитором – населенням і привести банки до більш глибоких проблем з ліквідністю.

Тому управляти банківською ліквідністю, особливо в умовах фінансової нестабільності, необхідно з урахуванням усіх наявних та потенційних ризиків, а не лише за рахунок залучення депозитних ресурсів і короткострокових операцій на міжбанківському ринку.

Також зовсім недостатнім, хоча й обов'язковим, є приділення уваги дотриманню банками лише нормативів ліквідності. Управління ризиком ліквідності – це більш складний і багатогранний процес, який необхідно організувати кожному банку з урахуванням і власних особливостей, і сегментів ринку, які він обслуговує. Фактичний стан ліквідності доцільно розглядати в режимі «он-лайн» у сукупності з багатьма факторами, які для кожного банку є специфічними і повинні враховуватись ризик-менеджментом під час здійснення стрес-тестування та оперативно передаватись топ-менеджерам для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Національним банком України вживаються заходи щодо підтримання банками ліквідності на належному рівні (за допомогою операцій РЕПО та постійно діючих ліній рефінансування банків), а також через зменшення негативного впливу валютного ризику (обмеження щодо кредитування в іноземних валютах, більш жорсткі вимоги до формування та використання банками резервів під кредитні ризики та ін.). Фахівці служб банківського нагляду НБУ можуть зробити детальний аналіз діяльності банку та попередити його керівництво про можливі негативні наслідки (також і стосовно ліквідності) тільки під час виїзного інспектування. Однак воно здійснюється у чітко встановленому законодавством порядку та строки. Тому відповідальність за стабільну роботу фінансо-

вої установи, в першу чергу, повинен нести її менеджмент, на який і покладаються обов'язки щодо належного відношення до оцінювання ризиків, врахування всіх наявних і потенційних ризиків у поточній діяльності, під час прийняття управлінських рішень, здійснення стрес-тестувань тощо.

Список використаних джерел

1. *Банківський нагляд*. Попередні підсумки діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/bank_sup.htm.
2. *Жарій Я. В.* Підвищення рівня конкурентоспроможності комерційного банку / Я. В. Жарій, І. О. Хоменко // Вісник Черн. держ. технол. ун-ту. – Чернігів : ЧДТУ, 2003. – № 19. – С. 133-141.
3. *Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні* [Електронний ресурс] : затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0841-01>.
4. *Ліквідність банку*: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду : науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / В. С. Стельмах, В. І. Міщенко, В. В. Крилова, Р. М. Набок, О. Г. Приходько, Н. В. Гришук. – К., 2008. – 220 с.
5. *Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України* [Електронний ресурс] : затверджене постановою Правління НБУ від 30.04.2009 № 259. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0410-09>.
6. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
7. *Система оцінки ризиків* : методичні вказівки з інспектування банків [Електронний ресурс] : схвалені постановою Правління НБУ від 15.03.2004 № 104. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36986>.